

NEDARBAS GLOBALIZACIJOS KONTEKSTE: POKYČIAI IR IŠŠŪKIAI

Marius MARGELIS^{1*}, Laima OKUNEVIČIŪTĖ NEVERAUSKIENĖ^{1,2}

¹*Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Verslo vadybos fakultetas, Ekonomikos inžinerijos katedra, Saulėtekio al. 11, LT-10223, Vilnius, Lietuva.*

²*Lietuvos socialinių tyrimų centras, Goštauto g. 9, LT-01108 Vilnius, Lietuva*

Santrauka. Globalios ekonomikos sąlygomis, nuolat besikeičiančiomis ekonominėms tendencijoms, ypač po didžiulės pasaulinės finansinės krizės 2008 metais, nedarbas tapo labai aktualus reiškinys ne tik Lietuvoje, bet ir Europos kontekste. Aukštas nedarbo lygis yra vienas svarbiausių ekonomikos nuosmukio požymių. Šalyje esantis nedarbas gali būti įtakotas globalizacijos procesu, o jo struktūriniai pokyčiai turi įtakos ne tik valstybės raidos vystyme, bet ir asmeniniuose šeimų mikroklimatuose. Visais ekonomikos ciklo atvejais, ypač norint suvaldyti darbo rinkos pokyčius ar nedarbą, skirtingos šalys taiko įvairius darbo apmokestinimo ir nedarbo lygio kontroliavimo priemones bei metodus. Globalių ekonomikų vystymasis gali turėti teigiamą ir neigiamą poveikį nedarbui. Straipsnio tikslas – įvertinti pagrindinių globalizacijos veiksnių: migracijos, TUI, tarptautinės prekybos poveikį nedarbui. Straipsnyje atliekama pagrindinių su nedarbu ir globalizacija susijusių statistinių duomenų analizė. Remiantis Lietuvos statistikos departamento, Eurostato, Užimtumo tarnybos duomenimis bei autorių atliktos analizės pagrindu, vertinamas globalizacijos veiksnių poveikis nedarbo pokyčiams.

Reikšminiai žodžiai: nedarbas, globalizacija, užimtumas, globalizacijos procesai, migracija, darbo rinka.

Įvadas

Globalizacijos procesai ir veiksniai šiuo metu apima daugelį ekonominių, technologinių, politinių ir socialinių sričių. Pasaulis tampa globalus. Kuriasi organizacijos, kurių tikslas suvienodinti procesus. Lietuva šiuo metu yra sparčiai integruota, tačiau tebesivystanti į vieną iš globaliausių organizacijų – Europos Sąjungą. Dažniausiai globalizacijos procesai yra vertinami teigiamai, nes dažnai palengvina ar pagerina esamą valstybės, rinkos ar šeimos padėtį dėl palankesnių galimybių rinktis ar konkuruoti. Tačiau egzistuoja nuomonė, kad globalizacijos procesai turi ir neigiamų pasekmių. Nedarbas, mažas darbo užmokestis, emigracija, mažas užimtumas jaunimo tarpe, specialistų išvykimas į kitas šalis – pagrindinės problemos, su kuriomis susiduria besivystančios valstybės, tarp jų ir Lietuva.

Straipsnio tikslas – įvertinti globalizacijos veiksnių: emigracijos, tiesioginių užsienio investicijų ir tarptautinės prekybos poveikį užimtumui ir nedarbui. Siekiama atsakyti į probleminį klausimą: ar globalizacijos procesai ir veiksniai turi ryšį su nedarbu ir ar jį mažina?

Straipsnio uždaviniai:

- 1) Apžvelgti teorinius požiūrius į globalizaciją;
- 2) Aptarti nedarbo sąvoką, išskirti nedarbo rūšis, atsiradimo priežastis;
- 3) Įvertinti pagrindinius su nedarbu ir globalizacija susijusius statistinius rodiklius;
- 4) Pateikti išvadas ir rekomendacijas.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, lyginimas, apibendrinimas, grafinis duomenų vaizdavimas, regresinė analizė, prognozavimas.

* Autorius susirašinėti. El. paštas Marius.Margelis@stud.vgtu.lt

Globalizacijos esmė

Globalizacija dėl ypač daug sričių apimančių veiklų yra viena iš labiausiai mokslininkų aptarinėjamų tematikų. Žodis globalizacija kilęs iš žodžio „global“ (kuris anglų kalboje reiškia „pasaulio, pasaulinis“). Žodis *global* skirtingose kalbose gali įgyti skirtingas reikšmes, bet bendriausia jo reikšmė yra erdvinė geometrinė figūra. Anot Kembridžo žodyno, terminas *global* reiškia „visuotinai apsiimta“. Tokią reikšmę žodžiui *global* priskiria Vakarų kalbos. Be to, šis terminas prancūzų kalboje reiškia „vienarūšiškumą“. Taigi, šis terminas apima tiek „visuotinumą“, tiek „vienarūšiškumą“. Dauguma šiuolaikinių teoretikų palaiko nuomonę, kad globalizacija susijusi su fundamentaliais erdvės, atstumo, laiko ir socialinės egzistencijos pokyčiais, kurie yra tokie pat dideli, kaip ir žmonių veiklos ir santykių pokyčiai (Urbšienė, 2011). Tačiau globalizacijos sąvoka nėra tiksliai apibrėžta, o jos turinys daugiau nujaučiamas nei aiškiai suvokiamas. O tai leidžia daryti išvadą, kad globalizacija dar nėra tapusi mokslinė sąvoka. Pasak Melniko (2016), globalizacija – tai globaliai vykstantys reiškiniai, kurių esmė – įvairias gyvenimo bei veiklos ir raidos sritis charakterizuojančių naujų siekių, lūkesčių, veiklos ir elgsenos modelių, stereotipų ir normų bei kokybės ir efektyvumo standartų sukūrimas, sklaida, įgyvendinimas ir atnaujinimas globaliu mastu. Urzua (2000) Unesco svarbioje konferencijoje globalizaciją yra apibūdinęs taip: viso pasaulio ekonominių taisyklių rinkinys, kuriuo siekiama maksimaliai padidinti pelną ir našumą, universalizuojant rinkas ir gamybą, ir gauti bendrijos paramą, kad nacionalinė ekonomika taptų produktyvesnė ir konkurencingesnė. Analizuojant šiuolaikinius mokslininkų darbus globalizacijos tema, nepriklausomai nuo metodologinio požiūrio ir mokyklos, daugelis autorių pripažįsta, kad globalizacija yra fundamentalus procesas, keičiantis pasaulio politikos, ekonomikos ir visuomenių struktūrą. Jie taip pat pripažįsta realų ar nujaučiamą globalaus tarpusavio ryšio intensyvėjimą, tačiau pastebima daug prieštaravimų, ir problema kyla jau conceptualiu lygmeniu, nesutariant dėl pačios globalizacijos sąvokos, jos priežastingumo dinamikos ir struktūrinių jos pasekmių (Urbšienė, 2011). Pasak David Held (2006), globalizacija – procesas (ar keletas procesų), apimantis socialinių santykių sandorių (vertinant pagal jų ekstensyvumą, intensyvumą, greitį ir įtaką) erdvinės sandoros transformaciją, sukuriantis transkontinentinius ar tarpregioninius veiklos, sąveikos ir galios panaudojimo srautus bei tikslus. Apibendrinant galima teigti, kad tai reiškinys, būdingas visuomenei visais gyvenimo laikotarpiais ir pasireiškiantis bei nuolat vykstantis įvairiose aplinkose.

Globalizacijos veiksniai, turintys įtakos nedarbui

Globalizacija pasižymi socialinių santykių suintensyvėjimu, greitėjimu, erdvės bei laiko susitraukimu, yra nustatomi tarptautiniai standartai. Globalizacijos eroje mažėja nacionalinių valstybių suverenitetas, vis didesnę įtaką daro tarptautinės organizacijos, kurios teikia rekomendacijas ekonominių sprendimų klausimais. Išskiriama keletą pagrindinių globalizacijos suformuotų veiksnių, kurie netiesiogiai arba tiesiogiai gali įtakoti valstybių darbo rinką ir nedarbo rodiklius. Pasak Tsen (2010), būtent rinkos ekonomika ir ekonomikos atvirumas bei globalizacija skatina didesnius prekybos mastus, didesnes tiesiogines užsienio investicijas (TUI), o tai lemia spartesnius ekonominio augimo tempus, ko pasekoje mažėja nedarbas. Autorė mano, kad globalizacija didina prekybą, didina valstybės BVP, taip netiesiogiai paveikdama nedarbą šalyje. Rodriguez ir Rodrik (2001) taip pat pastebi, jog atviros ekonomikos auga greičiau. Jų nuomone, prekybinė apsauga nėra pozityvi ekonomiam vystymuisi. Tuo pačiu Giugale (2014) savo darbuose patvirtina teiginį, kad ekonomikos plėtra ir augimas siejamas su žemu nedarbo lygiu. Savo tyrime Tanaka ir Keiko (2013), nagrinėdami Azijos rinkas, teigia, kad TUI daro nežymų arba tik teigiamą poveikį darbo rinkai. Tarptautinė prekyba skatina gamybos augimą, o gamybos augimas – darbo vietų skaičiaus augimą. Mokslininkų teigimu, esminė ekonominės globalizacijos funkcija yra tarptautinės prekybos augimas, kuris veikia užimtumą, atlyginimus ir darbo veiklos pobūdį, nelygybę (Cabral *et al.*, 2016). Ekonominės globalizacijos poveikis darbo rinkai pasireiškia per tiesioginių užsienio investicijų poveikį darbuotojų užimtumui besiplėtojančiose šalyse. Tačiau yra pasisakančių neigiamai - tarptautinės prekybos dėka eksportuojamos ne tik prekės ir paslaugos, bet ir darbo jėga, vietos. Globalizacija taip pat paveikia migraciją. Spartūs ekonominiai, politiniai, technologiniai ir kultūriniai pokyčiai, susiję su globalizacija, turi reikšmingą poveikį migracijos apimtims, kryptims ir pobūdžiui (Castles, 2004; Davidson, Sly, 2014; Štefan, Imreg, 2017). Manoma, kad migraciją labiausiai įtakoja ekonominės priežastys. Globalūs procesai, tokie kaip Šengeno, ES bendrijos, kurios pagrindinė vertybė – laisvas asmenų ir kapitalo judėjimas, turi poveikį emigracijai taip pat. Pagrindiniais ekonominiais tarptautinę migraciją lemiančiais veiksniais įvardijami šalių darbo užmokesčio (pajamų) dydžio skirtumai, šalių ekonominio išsivystymo lygio skirtumai, šalių gyvenimo lygio skirtumai, užimtumo ir nedarbo lygiai šalyse, valstybės ir vietinės valdžios politika verslo sąlygų ir mokesčių atžvilgiu (Aubry *et al.*, 2016; Fernandez Perez, 2016). Tad galima daryti išvadą, jog globalizacija „išjudina“ tiesioginių užsienio investicijų, tarptautinės prekybos ir migracijos procesus, kurie, savo ruožtu, turi poveikį šalių ar net kontinentų darbo rinkai, užimtumui ir nedarbui. Apibendrinant galima išskirti mokslininkų įvardintus globalizacijos veiksnius, kurie vienaip ar kitaip įtakoja nedarbo rodiklius:

- Emigracija;

- Tiesioginės užsienio investicijos;
- Tarptautinė prekyba.

Iš esmės, visi ekonomikos globalizacijos procesai daro įtaką nedarbui ir darbo rinkai. Šiuo metu antrojo pasaulio šalims, tarp jų ir Lietuvai, yra ypač aktuali “protų nutekėjimo” problema, tuo tarpu labiau išsivysčiusios valstybės tokios problemos neturi arba ją turi, tačiau tai daro nežymią įtaką jų nedarbo rodikliams.

Nedarbas, jo rūšys ir kontroliavimo priemonės

Apžvelgus mokslinę literatūrą galime teigti, jog pats nedarbas yra kompleksiškas reiškinys, todėl labai dažnai nedarbas yra tapatinamas su nedarbo lygio arba gyventojų užimtumo sąvokomis. Neabejojama, kad nedarbas – tai socialinis reiškinys. Siaurąja prasme nedarbas gali būti suprantamas kaip darbingo amžiaus asmenų negalėjimas dirbti dėl darbo rinkoje nesančių darbo vietų, t.y. neužimtumo. Nedarbo reiškinys taip pat yra vienas iš svarbiausių ekonominių problemų. Nedarbas yra laikomas socialiniu reiškiniumi, nes apibūdina asmens socialinę padėtį, suteikia arba ne pilnavertiškumo pagrindą. Toliau lentelėje pateikti įvairių autorių nedarbo ir nedarbo lygio sąvokų apibrėžimai.

1 lentelė. Nedarbo ir nedarbo lygio sąvokos. Sudaryta autorių remiantis: Martinkus, 2006; Šeputienė, 2012; Skominas, 2006; Kinderis, 2004

Autorius	Sąvoka
Martinkus <i>et al.</i> , 2006	Nedarbas - tai ekonominis rodiklis, rodantis, kuri darbo išteklių dalis neužimta
Šeputienė, 2012	Nedarbo lygis - tai bedarbių ir darbo jėgos procentinis santykis
Skominas, 2006	Nedarbas- tai toks reiškinys visuomenėje, kai dalis civilinių jos asmenų nedalyvauja kuriant šalies ekonominių produktą
Kinderis, 2004	Nedarbo lygis – ekonominis rodiklis, nusakantis, kuri darbo išteklių dalis neužimta; tai asmenų, galinčių ir norinčių dirbti, tačiau neturinčių tinkamo darbo, santykio su visais darbingais gyventojais procentine išraiška.
Tarptautinė darbo organizacija (ILO), 2019	Nedarbas – tai asmenys, kurie šiuo metu nedirba, bet nori ir gali dirbti už užmokestį, šiuo metu aktyviai ieškantys darbo.

Pasak Šeputienės (2012), nedarbo rūšys skiriamos pagal nedarbą sukeliančias priežastis. Nedarbą sukeliančios priežastys įvairiose šalyse gali skirtis, tačiau nedarbo tipai yra tie patys. Pastoviausi, t.y. neišvengiami yra laikinasis ir struktūrinis nedarbas (Snieška *et al.*, 2005).

Ciklinis. Ši nedarbo rūšis susijusi su ekonominiu ciklu, t.y su ūkinio aktyvumo svyravimu. Kai sumažėja ūkinis aktyvumas ir ekonomika ima smukti, padidėja ir nedarbas. Tokią nedarbo rūšį galima apibūdinti kaip menkos paklausos nedarbą (Jasova, 2016; Amadeo, 2018). Global Banking and Finance (2018) dienraštis teigia, kad pagrindinė cikliško nedarbo pasekmė yra nedarbo lygio augimas. Dėl recesijos jauniems žmonėms sunku įsidarbinti. Tai sumažina jų darbo patirtį ir apsunkena geresnes darbo galimybes. Ciklinis nedarbas, atsirandantis susidarant nepakankamai paklausai, yra mažinamas monetarinėmis ir fiskalinėmis priemonėmis, skatinančiomis

paklausos augimą. Tačiau šios priemonės turi didelį trūkumą – skatina infliaciją (Vetlov, Virbickas, 2006). Ciklinis nedarbas sumažėja, kai ekonominis aktyvumas padidėja ir ekonomika išbrenda iš recesijos laikotarpio.

Struktūrinis. Struktūrinis nedarbas, kitaip dar vadinamas technologinės pažangos sukeltu nedarbu, yra ilgalaikio nedarbo rūšis (Jasova, 2016). Nedarbas, atsirandantis, kai darbo paklausos struktūra neatitinka darbo pasiūlos struktūros (profesijos, kvalifikacijos ar teorijos atžvilgiu). Keičiantis vartotojų prekių ir paslaugų struktūrai, jų gamybos technologijoms, keičiasi ir bendrosios darbo jėgos sudėtis. Dėl tokių pokyčių kai kurių profesijų paklausa sumažėja arba visiškai išnyksta, tuo tarpu paklausa kitų, įskaitant naujas profesijas, išauga. Nedarbas atsiranda dėl to, kad rinka į šiuos pokyčius reaguoja lėtai, darbo jėgos struktūra neatitinka naujos darbo vietų struktūros (Snieška *et al.*, 2005). Pasak Fabrice Orlandi (2012), struktūrinį nedarbo lygį taip pat lemia instituciniai veiksniai ir fiskalinės priemonės (bedarbio pašalpos, mokesčių tarifų dydis), kurios daro įtaką atlyginimo dydžiui. Struktūrinio nedarbo tipui priskiriami ir tie bedarbiai, kurie negali susirasti darbo pagal savo gyvenamą vietą. Apibendrinant galima teigti, kad dėl struktūrinio nedarbo susidaro tokia situacija, kuomet dėl spartaus technologinio vystymosi vienuose ūkio sektoriuose atsiranda darbo jėgos perteklius, o kitose jo trūksta. Šio nedarbo rūšies ciklas ir trukmė priklauso nuo darbuotojų galimybių ir greičio persikvalifikuojant. Valstybė taip pat atlieka svarbų vaidmenį suteikiant persikvalifikavimo galimybes.

Frikinis (tekamasis). Ekonomistai vartoja terminą „frikinis nedarbas“, kuris susideda iš ieškančiųjų nedarbo ir laukiančiųjų nedarbo – t.y. naudojamas apibūdinti darbuotojų grupei, kuri arba ieško darbo, arba laukia, kad galėtų pradėti dirbti netolimoje ateityje. Frikinis nedarbas tam tikra prasme yra pageidautinas ir praktiškai neišvengiamas, nes daugelis darbuotojų, kurie savanoriškai yra „tarp dviejų darbų“, juda nuo mažai apmokamo, žemo produktyvumo darbo į geriau apmokamą, didesnio našumo darbinę poziciją. T.y. tekamasis nedarbas atsiranda tada, kai rinka nepajėgi užtikrinti idealios ir nuolatinės pageidaujamo ir siūlomo darbo pusiausvyros. Šis darbo tipas egzistuoja nuolatos, nepaisant ekonominio ciklo. Tačiau galima daryti išvadą, kad ekonomikos pakilimo laikotarpiu frikinis nedarbas bus didžiausias dėl darbuotojų didesnės galimybės derėtis su darbdaviu.

Tarp tekamojo ir struktūrinio nedarbo yra esminis skirtumas. Tekamojo nedarbo subjektai, atsiradus laisvai darbo vietai, yra pasirengę ją užimti, o struktūrinio nedarbo atveju tokių darbo vietų, kuriose galėtų dirbti darba praradę žmogus, nėra. Dirbančiuoju jis gali tapti tik pakeitęs savo profesiją, įsigijęs naują, rinkos paklausą atitinkančią profesiją. Tekamasis nedarbas dažniausiai yra trumpalaikis ir savanoriškas, o struktūrinis – ilgalaikis ir priverstinis (Skominas, 2006).

Be minėtųjų tradicinių nedarbo rūšių išskiriamos šios netradicinės nedarbo rūšys (Romer, 2012; Miyamoto, 2016):

1) *nusivylusių darbo paieškomis asmenų nedarbas* - tai nedarbo rūšis, kurią sudaro nusivylę ir prislėgti asmenys, kurie, neradę darbo per 1–2 metus, praranda viltį jį rasti ir daugiau jo nebeieško. Tokie asmenys negali būti priskirti nei darbo ištekliais, nei bedarbiams, jei nėra registruoti Lietuvos darbo biržoje;

2) *paslėptasis nedarbas* - dar vadinamas daliniu ar latentiniu nedarbu. Ši nedarbo rūšis susijusi su ne visišku užimtumu. Ji dažniausiai atsiranda tose veiklos srityse, kuriose darbo jėgos pasiūla viršija paklausą, reikalingą produkcijai pagaminti. Tokiu atveju darbo jėga panaudojama neefektyviai, darbuotojai priversti dirbti ne visą darbo dieną ar savaitę;

3) *sezoninis nedarbas* - tai nedarbo rūšis, atsirandanti dėl sezonų kaitos arba, pasibaigus sezoniniams darbams, darbo jėgos paklausos sumažėjimo;

4) *šešėlinis nedarbas* – dar vadinamas netikru arba neoficialiu nedarbu. Toks nedarbas būdingas asmenims, kurie įsidarbina be sutarčių, kitaip tariant – neoficialiai, tačiau tuo pačiu metu jie yra registruoti Lietuvos darbo biržoje. Šešėlinis nedarbas dažniausiai priklauso nuo ekonominės padėties, nuo valstybės vykdomos politikos (Dudzevičiūtė, 2015).

Apibendrinant autorių nuomonės, galima daryti išvadą, kad nedarbas turi tokius bruožus: tai yra ekonominis reiškinys visuomenėje, kuris apima ir nusako neužimtus darbo išteklius ir yra išreikštas procentais arba asmenų skaičiumi. Nedarbo procesai glaudžiai susiję su darbo išteklių sąvoka (Martinkus, 2006). Darbo ištekliai – darbingo amžiaus (nuo 18 m.) dirbantys ar aktyviai ieškantys darbo šalies žmonės. Vadinasi, galima teigti, jog nenorintys dirbti ir darbo neieškantys negali būti priskiriami prie bedarbių. Remiantis šia logika, darbo ištekliais nelaikomi: studentai, pensininkai, kareiviai, įvairūs ligoniai ir namų šeimininkės. Bedarbio sąvoka apibūdinama pasinaudojant darbo išteklių sąvoka. Pasak Paliulytės (2004), bedarbiai – žmonės, kurie neturi darbo, bet aktyviai jo ieško, norintys ir galintys ir pasirengę tuojau pat dirbti. Nedarbo rūšys skirstomos pagal nedarbo atsiradimo priežastis. Pastoviausi, t.y. neišvengiami ciklinis, struktūrinis ir frikinis nedarbas.

Nedarbo lygio kontroliavimas šalyje priklauso nuo darbo rinkos politikos. Darbo rinką galima traktuoti plačiau ir siaurąja prasme. Pasak Okunevičiūtės- Neverauskienės (2009), darbo rinkos politika plačiąja prasme – tai sudėtinė užimtumo politikos dalis. Siaurąja prasme darbo rinkos politika apsprendžia du pagrindinius uždavinius:

- Finansinėmis, politinėmis bei kitokiomis priemonėmis reguliuoja nedarbo lygį ir trukmę;
- Socialiai apsaugo bedarbius.

Fiskalinė politika gali sumažinti nedarbą, padėdama didinti bendrą paklausą ir ekonomikos augimo tempą. Vyriausybė vykdo fiskalinę politiką: tai apima mokesčių mažinimą ir valdžios išlaidų didinimą. Mažesni mokesčiai didina disponuojamąsias pajamas ir todėl padeda didinti vartojimą. Padidėjus vartojimui ir gamybai, realus BVP padidės (tol, kol ekonomikoje bus nepanaudotų pajėgumų). Keinsas aktyviai propagavo ekspansinę fiskalinę politiką per ilgą nuosmukį. Jis teigė, kad nuosmukio metu išteklių (tiek kapitalas, tiek darbas) yra laisvas. Todėl vyriausybė turėtų išsiųsti ir sukurti papildomą nedarbo lygio paklausą (Pettinger, 2017).

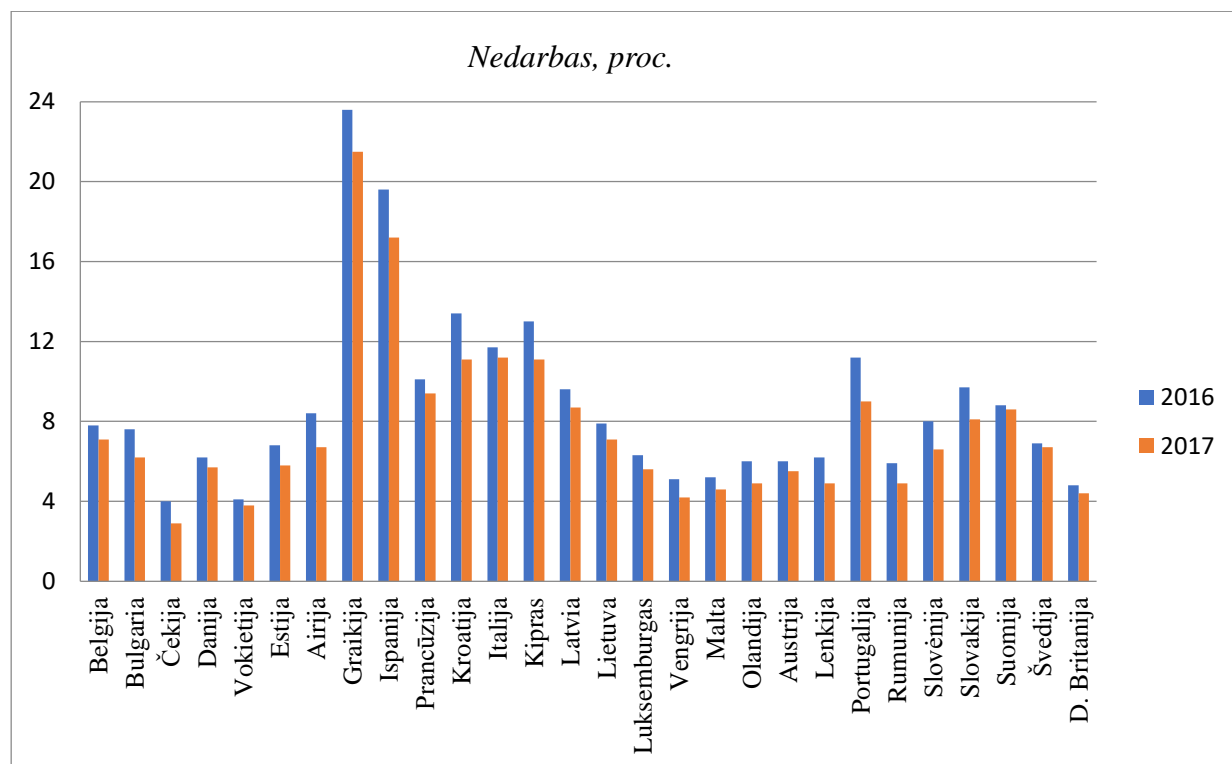
Neoklasikai teigė, kad nedarbas atsiranda ne dėl to, kad rinkos mechanizmas yra neveiksmingas. Paprasčiausiai jo funkcionavimas yra ribojamas (darbo sąnaudų neatitinkantis darbo užmokestis, nelanksti mokėjimo už darbą politika, didelės nedarbo pašalpos). Remiantis šiais pamatiniais teiginiais pateikiamos ir atitinkamos užimtumo politikos priemonės. Neoklasikų manymu, nereikalingos valstybinės užimtumo programos, darbo vietų išsaugojimo finansavimai ir t.t., o būtina apriboti tik tai, kas trukdo laisvajai rinkai funkcionuoti. Nereikia nustatyti minimaliojo darbo užmokesčio, privalu mažinti nedarbo pašalpas, apriboti profsąjungų įtaką darbo užmokesčio dydžiui ir užimtumui nustatyti, sumažinti tautinių mažumų diskriminaciją. Siekiant sumažinti struktūrinį nedarbą, reikėtų tobulinti įdarbinimo įstaigų informacinę sistemą, organizuoti profesinį mokymą ir suaugusiųjų permokymą (Snieška *et al.*, 2005).

Apibendrinant galima teigti, kad vyrauja dvi teorijos, galinčios kontroliuoti nedarbą valstybėje. Šalys pačios renkasi savo darbo rinkos politiką, kuri dažnai yra suderinta dviejų pagrindinių – neoklasikų ir Keinsistų priemonių pagrindu.

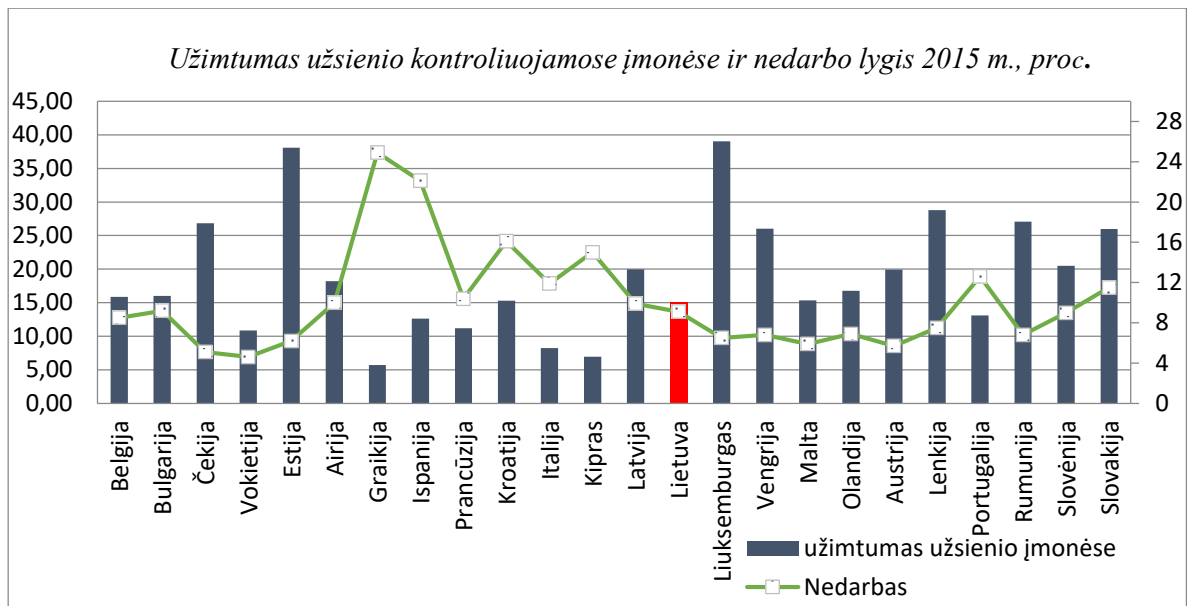
Nedarbo ir globalizacijos rodiklių analizė

Toliau analizuojami rodikliai, kurie susiję su globalizacijos nedarbo procesais.

1 paveiksle atvaizduoti visų ES šalių nedarbo lygio pokyčiai 2016–2017 m. Didžiausias nedarbo lygis fiksuotas Graikijoje 2016 ir 2017 metais. Tokį didelį (virš 20 proc.) nedarbą šalyje įtakuoja krizė, kuri iki šiol nesibaigia. Krizės priežastys įvairios, viena iš jų – globalizacijos procesas. Graikijai įstojus į Euro zoną, šalis prarado savo valiutą ir galimybę vykdyti nuosavą pinigų politiką. Dėl šios priežasties, nors infliacija ir krito, bet dingusi galimybė keisti pinigų kiekį nebeleido balansuoti einamosios sąskaitos deficitų tiesiog didinant pinigų bazę. Taip buvo prarastas investuotojų pasitikėjimas ir po tam tikrų ekonominių procesų šalyje užfiksuotas didžiausias nedarbas ES. Mažiausias nedarbas abejais periodais – Čekijoje. Toks mažas nedarbo lygis yra netgi grėsmingas dėl kvalifikuotos jėgos trūkumo, tačiau tokį nedarbo lygį šalis pasiekė dėl narystės ES, patogios geopolitinės padėties ir investicijų iš Vakarų (daugiausiai – Vokietijos). Visose 28 ES šalyse nedarbo lygis nuo 2016 m. iki 2017 m. mažėjo.

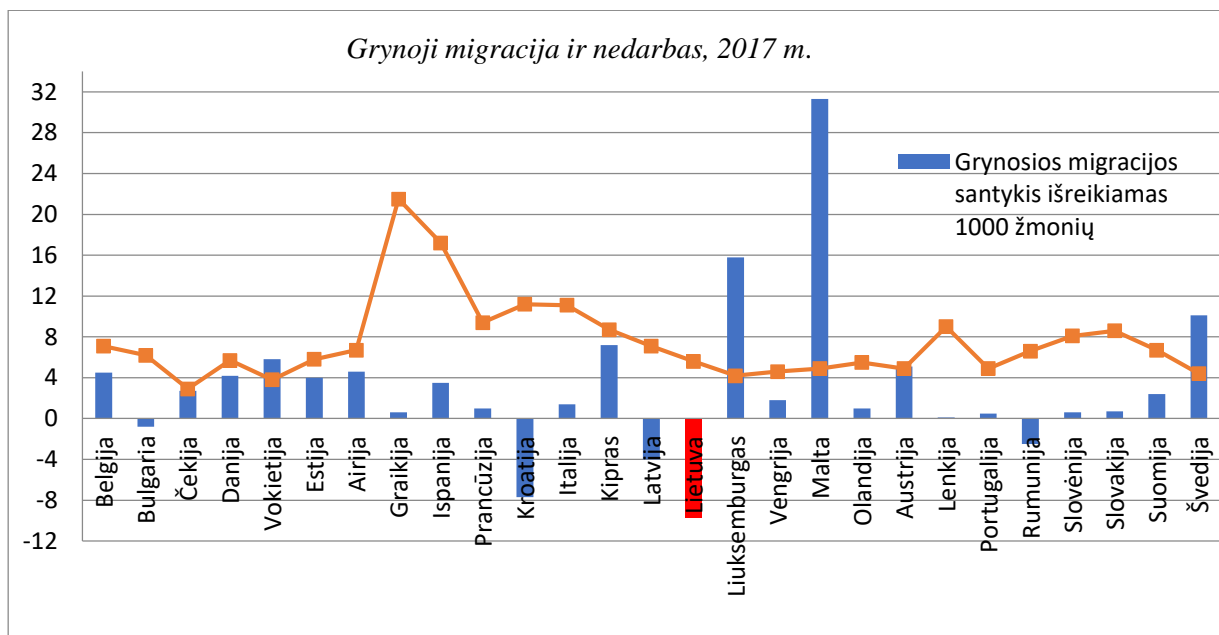

1 pav. Nedarbo lygis ES 2016 - 2017 m., proc. Šaltinis: Eurostat

2 paveikslas. Užimtumas užsienio kontroliuojamose įmonėse ir nedarbo lygio palyginimas 2015 m., proc. Šaltinis: Eurostat

2 paveiksle pateikta užimtumo dalis užsienio kontroliuojamose įmonėse, t.y., kiek visų dirbančiųjų šalyje dirba užsienio kapitalo įmonėse. Diagramoje matyti, kad Čekijoje, Liuksemburge ir Estijoje yra daugiausiai dirbančiųjų užsienio kompanijose. Šios diagramos teisingas interpretavimas gali būti priežastis, kodėl anksčiau aptartas nedarbo Čekijoje yra toks mažas, t.y. daug užsienio kapitalo valdomų įmonių sukuria daug darbo vietų. Kita priežastis, kodėl užsienio kompanijos užima didelę darbo vietų rinkos dalį – palanki darbo apmokestinimo ir bendra mokestinė padėtis - Estijoje ir Liuksemburge taikomos pajamų mokesčio lengvatos. Duomenys palyginti su nedarbo rodikliu. Galima pastebėti tendenciją, kad šalyje, kurioje yra daug užsienio kapitalo valdomų įmonių, egzistuoja didelis užimtumas ir nedarbo lygis yra mažesnis, lyginant su šalimis, kuriose nedarbo lygis yra didelis, tačiau užimtumas užsienio kontroliuojamose įmonėse yra mažas. Pvz.: Graikija, Ispanija, Portugalija, Kipras turi vienus iš didžiausių nedarbo lygio rodiklių, tačiau ir vieną iš mažiausių užimtumą tarp užsienio kontroliuojamų įmonių. Tuo tarpu Liuksemburge ir Estijoje yra bene didžiausias užimtumas užsienio kontroliuojamose įmonėse (virš 30 proc.) ir mažiausias nedarbo lygis. Paveiksle akivaizdžiai išsiskiria tik Vokietija, kuri dėl savo plačiai išvystytos ekonomikos yra viena iš didžiausių investuotojų daugelyje ES valstybių.

3 pav. Grynoji migracija ir nedarbas. Šaltinis: Eurostat, 2018

3 paveiksle pateiktas grynosios migracijos ir nedarbo rodiklių palyginimas. Pastebima, kad didžiausia neigiama migracija 1000-čiui gyventojų 2017 metais fiksuota Lietuvoje (-10) ir Kroatijoje (-8). Didžiausias teigiamas pokytis – Maltoje (31,3) ir Liuksemburge (15,8). Lyginant rodiklį su nedarbo rodikliu, pastebimas tik teigiamas migracijos ir nedarbo ryšys, t.y. šalys, kuriose yra mažas nedarbo lygis (~4 proc.), tokios kaip Čekija, Vokietija, Liuksemburgas, Vengrija, Švedija, turi teigiamą grynąją migraciją (atitinkamai 2,7; 5,8; 15,8; 1,8). Šalys, kurios turi didžiausią nedarbo lygį: Graikija ir Ispanija (21,5 ir 17,2 proc.), taip pat turi teigiamą migraciją. Analizuojant Kroatijos atvejį pastebimas didelis migracijos ir nedarbo sąryšis – didelis nedarbas daro įtaką migracijos rodikliui.

Globalizacijos veiksnių poveikis nedarbui

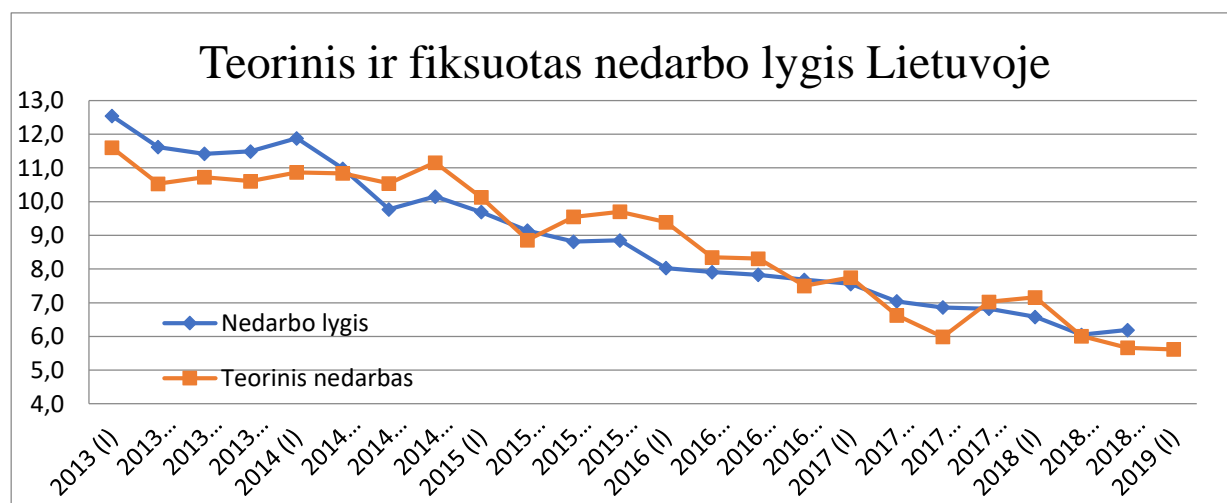
Norint patikrinti prieš tai nagrinėtų veiksnių poveikį Lietuvos nedarbo lygiui buvo pasirinktas regresijos modelis. Buvo naudojami tokie imties duomenys: tarptautinės prekybos (importas ir eksportas), migracijos (emigrantų ir imigrantų skaičius), tiesioginės užsienio investicijos. Gauti tokie rezultatai:

Determinacijos koeficiento (R kvadrato) reikšmė yra $R^2 = 0,87$, o tai reiškia, jog taikomas modelis tiksliai aprašo duomenis. Kitaip tariant, determinacijos koeficientas yra priklausomo kintamojo Y (nedarbo lygio) sklaidos dalis, kurį regresijos modelyje paaiškina nepriklausomas kintamasis x (veiksniai). P-VALUE stulpelio reikšmė mums rodo, kad modelyje yra su priklausomu kintamuoju susijusių regresorių. Ši reikšmė atskleidžia veiksnio įtakos svarbumą nedarbo lygiui. Kuo mažesnė Anova p - reikšmė, tuo yra geriau. Didesnė reikšmė rodo tikimybę, kiek veiksnys yra nesvarbus.

2 lentelė. Veiksnių, kurie įtakoja nedarbą, Anova P reikšmės (p-value)

	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>
Intercept	26,5460473	6,846013561	3,877592	0,001
Eksportas	-0,00317819	0,00334497	-0,95014	0,355
Importas	0,00195055	0,006309699	0,309136	0,761
TUI	-0,00075709	0,000517284	-1,46359	0,162
Emigracija	-0,00037771	0,00015056	-2,50868	0,023
Imigracija	5,127E-06	0,000222339	0,023061	0,982

Iš matomų apskaičiavimų pastebima, kad imigracijos ir importo veiksniai yra mažiausiai aktualūs nedarbo lygiui, tuo tarpu emigracijos veiksnys yra labiausiai nedarbo lygiui įtaką darantis veiksnys Lietuvoje. Kitas, tačiau mažiau svarbus veiksnys – tiesioginės užsienio investicijos.

4 pav. Teorinis ir fiksuotas nedarbo lygiai Lietuvoje 2013–2018 m.

Regresijos pagalba galima paskaičiuoti teorinį nedarbo lygį ir atlikti prognozę. 4 paveiksle palygintas teorinis ir realus nedarbo lygis 2013–2018 metais. Iš diagramos matyti, kad fiksuotas nedarbo lygis Lietuvoje nagrinėjamu laikotarpiu mažėjo (išskyrus 2013 IV, 2014 I, 2014 IV, 2015 IV, 2018 III ketvirtį), tuo tarpu teorinis prognozuotas nedarbas yra labiau cikliškas ir mažiau pastovus. 2014 (II), 2015 (II), 2016 (IV), 2017 (I), 2017 (IV), 2018 (II) metais realus fiksuotas nedarbas sutapo su teoriniu nedarbo lygiu. Prognozuojama, kad 2019 metais nedarbo lygis sumažės iki 5,6 – 5,4 proc. Jeigu per metus importas ir emigracija mažėtų ~1 proc., lyginant su 2018 (IV) metų rodikliais, o eksportas, imigracija ir TUI didėtų ~1 proc. per metus, 2021 metais Lietuvoje nedarbas pasiektų 5 procentus, o ši riba, daugelio ekonomistų nuomone, yra laikoma natūraliu nedarbo lygiu ir visišku užimtumu.

Išvados

1) Atlikus literatūros apžvalgą išsiaiškinta, kad globalizacijos sąvoka yra sunkiai apibrėžiama. Globalizacija – tai globaliai vykstantys reiškiniai, kurių esmė – įvairias gyvenimo bei veiklos ir raidos sričių pokytis ir sklaida, įgyvendinimas ir atnaujinimas globaliu mastu. Globalizacija apima socialines, ekonomines, technologines, politines kryptis. Tai yra nuolat vykstantis procesas, kuris paveikia įvairias žmonių gyvenimo sritis. Globalizacijos procesai paveikia nedarbo rodiklius. Manoma, kad ekonominės globalizacijos poveikis darbo rinkai pasireiškia per tiesioginių užsienio investicijų poveikį darbuotojų užimtumui besiplėtojančiose šalyse. Globalūs migracijos procesai taip pat turi įtakos nedarbui.

2) Nedarbas yra kompleksinis reiškinys. Dažniausiai nedarbo sąvoka yra tapatinama su nedarbo lygio apibrėžimu. Nedarbas - tai toks reiškinys visuomenėje, kai dalis asmenų nedalyvauja kuriant šalies ekonominę vertę ir produktą. Nedarbo rūšys yra skirstomos pagal nedarbo kilmės priežastį. Literatūroje dažniausiai išskiriamas ciklinis, struktūrinis ir frikcinis nedarbo tipas. Užimtumo didinimui ir nedarbo suvaldymui naudojamos atskiros darbo rinkos politikos priemonės, tačiau jos remiasi į pagrindines neoklasikų ir Keinsistų idėjas.

3) Straipsnyje nagrinėta su nedarbu ir globalizacija susijusi statistika. Išanalizavus nedarbą Europos Sąjungoje 2016–2017 metais pastebėta, kad visose bendrijos šalyse nedarbo lygis (lyginant su 2016 m.) 2017 m. sumažėjo. Didžiausias nedarbas 2017 m. stebėtas Graikijoje (21,5 proc.), o mažiausias – Čekijoje (2,9 proc.). Ryškus sumažėjimas stebėtas ne tik stabiliose šalyse, bet ir stagnacijos bei ekonominio nuosmukio šalyse – Graikijoje, Ispanijoje, Italijoje, Portugalijoje. Todėl bendrai galima teigti, kad ES ekonomika pagal ekonomikos ciklus šiuo metu yra pakilime ar net viršūnėje ir funkcionuoja maksimaliai. Lyginant užimtumą užsienio kontroliuojamose įmonėse ir bendrą nedarbo lygį šalyje (2015 m.), pastebėta, kad šalyse, kuriose yra daug užsienio kapitalo valdomų įmonių, egzistuoja didelis užimtumas ir nedarbo lygis yra mažesnis, lyginant su šalimis, kuriose nedarbo lygis yra didelis, tačiau užimtumas užsienio kontroliuojamose įmonėse yra mažas. Graikija, Ispanija, Kipras 2015 m. turėjo vienus iš didžiausių nedarbo lygio rodiklius (atitinkamai 21,5; 17,2; 15 proc.), tačiau ir vieną iš mažiausių užimtųjų tarp užsienio kontroliuojamų įmonių (atitinkamai 5,7; 12,6; 6,9 proc.). Tuo tarpu Čekijoje ir Estijoje nedarbas 2015 m. buvo vienas iš mažiausių bendrijoje 5,1 proc. ir 6,2 proc., tačiau žvelgiant į užimtumą užsienio kontroliuojamų įmonėse pastebima, kad šalyse šis užimtumo lygis yra labai aukštas (26,8 ir 38 proc.), todėl galima daryti išvadą, jog šalys sulaukia daug užsienio kapitalo investicijų, kurios padeda mažinti nedarbo lygį šalyje. Palyginus gryniosios migracijos ir nedarbo rodiklius ryškios tendencijos tarp migracijos ir nedarbo nepastebėta, tačiau pastebimas teigiamas migracijos ir nedarbo ryšys. T.y. šalys, kuriose yra mažas nedarbo lygis, pvz., Švedija, Malta, turi teigiamą grynąją migraciją.

4) Straipsnyje regresijos pagalba buvo atliktas nedarbo lygio veiksnių poveikio vertinimas, apskaičiuota pagrindinių veiksnių įtaka nedarbo rodikliui. Buvo vertintos tarptautinė prekyba (importo ir eksporto sandorių vertės), migracija (emigrantų ir imigrantų skaičius), tiesioginės užsienio investicijos. Gautas determinacijos koeficientas $R^2=0,87$, kuris parodo, kad taikomas modelis tiksliai aprašo duomenis. Modelio pagalba buvo išrinkti svarbiausi nedarbą įtakojantys veiksniai. Emigracija – svarbiausias nedarbą Lietuvoje įtakojantis veiksnys (2 proc. tikimybė, kad veiksnys nesvarbus). Kitas labai svarbus veiksnys – tiesioginės užsienio investicijos (16 proc. tikimybė, kad reiškinys nesvarbus). Didžiausia Anova P reikšmė buvo suskaičiuota imigracijos veiksniumi (98 proc.), todėl galima daryti prielaidą, kad imigracijos veiksnys nedaro įtakos. Eksportas turi didesnę įtaką negu importas. Straipsnyje taip pat buvo apskaičiuotas teorinis nedarbo lygis, atlikta prognozė. Pastebėta, kad realus nedarbo lygis beveik visą nagrinėjamą laikotarpį mažėjo (2013–2018 m.), tuo tarpu prognozuotas arba teorinis nedarbo lygis buvo labiau cikliškas ir kintantis. 2014 (II), 2015 (II), 2016 (IV), 2017 (I), 2017 (IV), 2018 (II) metais realus fiksuotas nedarbas sutapo su teoriniu nedarbo lygiu. 2019 (I) prognozuojamas 5,6 proc. nedarbas. Remiantis prielaida, jeigu per metus importas ir emigracija mažėtų ~1 proc., lyginant su 2018 (IV) metų rodikliais, o eksportas, imigracija ir TUI didėtų ~1 proc. per metus, 2021 metais Lietuvoje nedarbas pasiektų 5 procentus, o ši riba, daugelio ekonomistų nuomone, yra laikoma natūraliu nedarbo lygiu ir visišku užimtumu. Todėl, norint stabilizuoti nedarbo lygį, svarbūs visi straipsnyje nagrinėti veiksniai. Šių veiksnių kompleksiskumas daro įtaką nedarbui. Valstybės lygmeniu turėtų būti

prioritetas pritraukti kuo daugiau TUI, taip pat pažaboti emigraciją, tačiau per staigūs emigracijos sumažėjimo rodikliai ir nepakankamai padidėjusios TUI gali išprovokuoti nedarbo lygio padidėjimą.

Literatūra

- Aaronson D. (2010). *What is behind the rise in Long-Term Unemployment?* Economic Perspectives, Vol.34, No. 2, 2010. Prieiga per internetą: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1655960##
- Amadeo K. (2018). Cyclical Unemployment, it's Causes and Effects. The balance. Prieiga per internetą: <https://www.thebalance.com/cyclical-unemployment-3305520>
- Aubry, A., Burzynski, M., Docquier, F. (2016). *The welfare impact of global migration in OECD countries*, Journal of International Economics, 101, p. 1–21
- Cabral, R, Garcia-Diaz, R., Varella Mollick, A. (2016). *Does globalization affect top income inequality?*, Journal of Policy Modeling, 38(5), p. 916–940
- Castles S. (2004). *The factors that make and unmake migration policies*. International Migration Review 38(3). p. 852–884. Prieiga per internetą: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1747-7379.2004.tb00222.x>
- Davidson, C., Sly, N. (2014). *A simple model of globalization schooling and skill acquisition*, European Economic Review, 71, pp. 209–227
- Development Economics (2010); 14 (3), p. 625– 639. Prieiga per internetą: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1467-9361.2010.00578.x>
- Dudzevičiūtė G. (2015). *Ekonomikos plėtros pagrindai*. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija.
- European Commission. (2016). *Employment and Developments in Europe*. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion Directorate A. Prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=2704&furtherNews=yes>
- Eurostat Database. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
<http://ec.europa.eu/eurostat/web/population-demography-migration-projections/population-projections-data>.
- Fernandez Perez, A. (2016). *Problems about migration in the globalization context*, Praxis Sociologica, 20, pp. 147–166
- Global Banking and Finance. (2018). *What is Cyclical Unemployment*. Prieiga per internetą: <https://www.globalbankingandfinance.com/what-is-cyclical-unemployment/>
- Giugale, Marcelo M. (2014). *Economic development: what everyone needs to know*. New York: Oxford University Press.
- Held David et al. (2002). Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika ir kultūra.
- International Labour Organization. (2019). *Statistics of work, employment and labour undertulization*. Resolution 1. Prieiga per internetą: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/normativeinstrument/wcms_230304.pdf
- International Social Science. (2000). Vol.165. Blackwell Publishers/UNESCO. p.421. Prieiga per internetą: <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/international-migration/glossary/globalisation/>
- Jasova, E., Cermakova, K., Kaderabkova, B., Prochazka, P. (2016). Influence of institutional factors on structural and cyclical unemployment in the countries of the visegrad Group. *Politicka Ekonomie* 64(1): 34-50
- Keiko I.; Tanaka A. (2013). Expansion of Overseas Production and the Impact on Employment in Domestic Supporting Industries: An Empirical Analysis Based on Buyer – Supplier Transaction Relationships. Prieiga per internetą: <http://www.eria.org/RPR-FY2012-04.pdf>
- Martinkus B, Sakalas A, Savanevičienė A. (2006). *Darbo išteklių ekonomika ir valdymas*. Kaunas.
- Melnikas B., Naulickitė I. (2016). Emigracija ir globalizacijos procesai: iššūkiai, šiuolaikinės tendencijos, problemos, sprendimai. Straipsnis. Verslas XXI amžiuje. ISSN 2029-2341.
- Mian A. R., Sufi A., (2012). *What explains high unemployment? The aggregate demand channel*. Working paper. National Bureau of economic research: Cambridge. Prieiga per internetą: <https://www.nber.org/papers/w17830.pdf>
- Miyamoto, H. (2016). Growth and non-regular employment. *Journal of Macroeconomics* 16(2), pp. 523-554
- OECD duomenų bazė. Prieiga per internetą: <https://data.oecd.org/>
- Okunevičiūtė–Neverauskienė L., Česnutytė V. (2009). Socialiai pažeidžiamos grupės darbo rinkoje: samprata, vetinimas, integracija. Vilnius: Technika.
- Orlandi F. (2012). *Structural unemployment and its determinants in the EU countries*. Economic papers 455. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/economic_paper/2012/pdf/ecp_455_en.pdf
- Paliulytė R. (2005). *Makroekonomika*. Vilnius.
- Pettinger T. (2017). *Policies for reducing unemployment*. Prieiga per internetą: <https://www.economicshelp.org/blog/3881/economics/policies-for-reducing-unemployment/>
- Romer D. (2012). *Advanced macroeconomics*. New York: McGrawHill Irwin.
- Statistikos departamento duomenų bazė. Prieiga internete: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize#/>
- Snieška V. et al. (2005). *Makroekonomika*. Technologija.
- Šeputienė J. (2012). *Makroekonomikos teorija*. Šiauliai.

- Štefan, B., Imre, F. (2017). *Effects of globalization and corruption on the outward FDI in OECD countries*, Ekonomický časopis, 65(3), pp. 201–219
- Tsen W. H. (2010). *Exports, domestic demand, and economic growth in China: granger causality analysis*. Review of Development Economics, 14 (3), p. 625–639. Prieiga per internetą: http://www.karyiuwong.com/confer/beijing06/papers/wong_ht.pdf
- Urbšienė L. (2011). *Globalizacijos samprata. Šiuolaikiniai požiūriai*. Verslas: Teorija ir praktika.
- Vetlov I., Virbickas E. (2006). *Lietuvos darbo rinkos lankstumas*. Lietuvos bankas. Prieiga per internetą: http://elibrary.lt/resursai/DB/LB/LB_pinigu_studijos/Pinigu_studijos_2006_01_01.pdf

UNEMPLOYMENT IN THE GLOBALIZATION: CHANGES AND CHALLENGES

Marius MARGELIS, Laima OKUNEVIČIŪTĖ NEVERAUSKIENĖ

Abstract. Unemployment has become a very significant phenomenon not only in Lithuania but also in the European context, in the context of the global economy, the ever-changing economic trends, especially after the huge global financial crisis in 2008. A high unemployment rate is one of the main signs of economic downturn. Unemployment in the country can be influenced by the processes of globalization, and its structural changes affect not only the state of development, but also the personal climate of the families. In all cases of the economic cycle, various measures and methods of controlling labor taxation and unemployment are applied by different countries in order to control labor market changes or unemployment. The development of global economies can have a positive and negative impact on unemployment. In a scientific article, the main object is unemployment. The goal is to reveal the main factors of globalization: the impact of migration, FDI, international trade on unemployment. Provides the most important statistics related to unemployment and globalization.

Keywords: unemployment, globalization, employment, globalization processes, migration, labor market